

Б. М. Марков,
к. е. н., докторант, Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ЗМІН У ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

B. Markov,
PhD in Economics, Alfred Nobel University, Dnipro

ANALYSIS OF STRUCTURAL CHANGES IN THE INDUSTRY OF UKRAINE

У статті визначено, що економіка України функціонує в умовах численних зовнішніх та внутрішніх ризиків. Порівняно структуру економіки України з рекомендованими значеннями, які характеризують постіндустріальне суспільство. Проведені розрахунки та порівняння з рекомендованими значеннями свідчать про те, що структура економіки України не відповідає вимогам постіндустріального суспільства за усіма категоріями. Зокрема:

1) перевищення питомої ваги переробних галузей економіки над рекомендованими значеннями ми оцінюємо позитивно;

2) фінансова сфера в Україні займає питому вагу на 13,61% нижче від рекомендованих значень, що свідчить про недостатній розвиток фінансової сфери, про відсутність доступу до кредитних, інвестиційних ресурсів, нестабільність банківської системи. Такі негативні чинники створюють загрози розвитку інших сфер, у тому числі обмеження для переробних галузей економіки;

3) в Україні доволі розвиненою є сфера послуг, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки для економіки. Задля оптимізації структури економіки необхідно переглянути співвідношення між переробними галузями та сферою послуг.

Доведено, що структурні трансформації промислового комплексу України носили характер стихійних регресивних зрушень, що мали найбільшу швидкість і інтенсивність на першому етапі реформи.

У роботі висвітлено лише найактуальніші проблемні сфери, де в першочерговому порядку мають бути сконцентровані управлінські зусилля держави.

The article states that the economy of Ukraine functions under the conditions of numerous external and internal risks. The structure of Ukraine's economy is comparable with the recommended values that characterize a post-industrial society. The calculations and comparison with the recommended values indicate that the structure of the Ukrainian economy does not meet the requirements of the post-industrial society in all categories. In particular:

1) we estimate as positive the excess of the share of processing industries of the economy above the recommended values;

2) the financial sector in Ukraine occupies a share which is 13.61% lower than the recommended values, indicating insufficient development of the financial sector, the lack of access to credit and investment resources, instability of the banking system. Such negative factors create threats to the development of other spheres, including restrictions for the processing industries of the economy;

3) in Ukraine, the service sector is rather well-developed which can have both positive and negative consequences for the economy. In order to optimize the structure of the economy it is necessary to review the correlation between the processing industries and the service sector.

It has been proved that the structural transformations of the industrial complex of Ukraine had the nature of haphazard regressive changes that had the greatest rate and intensity at the first stage of the reform.

The research paper covers only the most urgent problem areas where the governmental management efforts should be concentrated as a matter of priority.

Ключеві слова: промисловість, структура економіки, промисловий комплекс, структурні зміни, постіндустріальне суспільство.

Key words: industry, structure of economy, industrial complex, structural changes, post-industrial society.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вітчизняна економіка проходить період глибокої трансформації. Найближчими роками нашій країні належить здійснити корінне оновлення своєї економічної

системи, що відповідає тим викликам і змінам, які на наших очах відбуваються у світовому соціальному і економічному ладі. Глобальна криза формує нову повістку перед усіма провідними країнами світу: розвиненими і

Таблиця 1. Вимоги постіндустріального суспільства до національних економік та галузева структура економіки України у 2014 році

Категорії	Фактичні значення		Рекомендовані значення [22]	Відхилення
	млн грн	%	%	%
1	2	3	4	5
Переробні галузі економіки	376976,00	27,61	20,00	7,61
Фінансова сфера	155493,00	11,39	25,00	-13,61
Сфера послуг	521790,00	38,22	22,00	16,22
Інші галузі	310864,00	22,77	33,00	-10,23
Разом	1365123,00	100,00	100,00	0,00

Джерело: розраховано і складено автором на основі [3; 4, с. 96].

такими, що розвиваються. Конкретні завдання, які вирішуються у рамках цієї повістки, в кожній країні свої. Але загальною є гострота проблем, вимагають переосмислення усього накопиченого досвіду і знаходження нових управлінських рішень.

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові публікації про структурну політику і структурні зміни знайшли відображення в працях Амоши О. [7], Беляєва О. [1], Козака Ю. [4], Коломицевої О. [5], Пирог О. [6], Соколенко С. [8], Чайкі Ю. [9], та інші. Проте і досі не визначено оптимальну економічну структуру економіки України, не встановлено пріоритети структурних зрушень та ключові завдання, направлені на підвищення ефективності національної економіки.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — проаналізувати концепції структурних змін і структурної політики, основні методи оцінки структурних змін в економіці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економіка України функціонує в умовах численних зовнішніх та внутрішніх ризиків. Внутрішні ризики розвитку економіки України, головним чином, пов'язані з:

- 1) військовими діями;
- 2) зростанням боргового навантаження на бюджет;
- 3) скорочення міжнародних резервів.

Більше того, події в Україні створюють вторинні ефекти для всіх торговельних партнерів [8].

Розглянемо склад валового внутрішнього продукту за виробничим методом. Відповідно до даних Державного комітету статистики та проведених розрахунків за 2012—2014 рр. зазначимо наступне [3]:

1) валовий внутрішній продукт скоротився на 2,79% впродовж 2012—2014 рр.;

2) скорочення відбулося у таких сферах як добувна та переробна промисловість; водопостачання; будівництво, оптова та роздрібна торгівля; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська доставка; фінансова та страхова діяльність; професійна, наукова та технічна діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування;

- 3) зростання відбулося у таких сферах, як:
 - сільське, лісове та рибне господарство;
 - інформація та телекомунікації;

- операції з нерухомим майном;
- державне управління й оборона (+15,09%);
- освіта (+4,55%);
- охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (+5,53%).

4) склад ВВП за виробничим методом суттєвих змін не зазнав. Так, сільське, лісове та рибне господарство у структурі ВВП становило 7,85% у 2012 році, 9,71% у 2014 році; добувна промисловість відповідно 6,53% і 5,11%; переробна промисловість 11,60% і 10,63%;

5) значну питому вагу займає оптова та роздрібна торгівля: 14,94% у 2012 році, 14,32% у 2013 році, 13,56% у 2014 році.

Порівняємо структуру економіки України з рекомендованими значеннями, які характеризують постіндустріальне суспільство (табл. 1).

Проведені розрахунки та порівняння з рекомендованими значеннями свідчать, про те, що структура економіки України не відповідає вимогам постіндустріального суспільства за усіма категоріями. Зокрема:

1) перевищення питомої ваги переробних галузей економіки над рекомендованими значеннями ми оцінюємо позитивно;

2) фінансова сфера в Україні займає питому вагу на 13,61% нижче від рекомендованих значень, що свідчить про недостатній розвиток фінансової сфери, про відсутність доступу до кредитних, інвестиційних ресурсів, нестабільність банківської системи. Такі негативні чинники створюють загрози розвитку інших сфер, у тому числі обмеження для переробних галузей економіки;

3) в Україні доволі розвиненою є сфера послуг, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки для економіки. Задля оптимізації структури економіки необхідно переглянути співвідношення між переробними галузями та сферою послуг.

Відповідно метою структурних зрушень є забезпечення збільшення доходів населення, підвищення соціальних стандартів та державних гарантій, поліпшення якості життя. Ці питання можуть бути розв'язані як на рівні держави, так і на рівні окремих регіонів.

На формування існуючої структури промислового виробництва впливають такі внутрішні чинники [7, с. 6]:

- організаційно-економічні (сировинно-ресурсний потенціал, виробнича спеціалізація і кооперація, поточна ринкова кон'юнктура, інвестиції, фінансово-кредитне забезпечення стан промислової інфраструктури);
- науково-технологічні (науково-технічний потенціал, якість інноваційної системи);

— інституційні (законодавчо-нормативне забезпечення структурної перебудови, реформування відносин власності, розвиток підприємництва, характер конкурентного середовища).

Як свідчить аналіз, складові цих чинників не мали достатнього позитивного розвитку, щоб забезпечити необхідні структурні зміни у потрібних обсягах та динаміці.

Найбільш стримуючими ефективні структурні зрушення на сьогодні є такі:

— недостатній рівень науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок щодо нових технологій та продуктів (унаслідок "специфіки" реформування наукового сектора в напрям його руйнації);

— несформованість та низька якість національної інноваційної системи з точки зору безперешкодного та швидкого просування продуктивно-технологічних інновацій у виробництво;

— орієнтація на традиційні виробничо-коопераційні зв'язки без належного врахування їхньої економічної доцільності;

— надмірно високий рівень впливу зовнішньоекономічного попиту на виробництво низькотехнологічної продукції сировино-матеріального призначення;

— незавершеність процесів формування нової інституційної структури промислового сектора (за власниками, організаційно-господарськими формами, конкурентними характеристиками) з урахуванням сучасних тенденцій світового промислового розвитку;

— нерозвиненість систем і суб'єктів промислової інфраструктури, які забезпечують ефективне й сучасне за рівнем комплексне структурне оновлення виробництва (фондового ринку, інформаційно-телекомунікаційного забезпечення, оптової торгівлі тощо);

— неефективне регулювання процесів формування та використання інвестиційних ресурсів на всіх рівнях (підприємство, галузь, вид промислової діяльності, регіон, держава), включаючи процеси залучення іноземних інвестицій;

— високий ступінь "соціального негативізму" наслідків здійснення структурних змін (наприклад, в оборонно-промисловому комплексі, вугільній галузі);

— незахищеність внутрішнього ринку та національного товаровиробника наукоємної, високотехнологічної продукції, насамперед побутової техніки, виробництво якої пов'язане з найперспективнішими галузями;

— відсутність необхідного рівня стратегічної консолідації економічних інтересів держави, бізнесу та суспільства щодо пріоритетів промислового розвитку в Україні.

Серед зовнішніх чинників, що мають розглядатися як такі, що впливають на формування структури національної промисловості, слід зазначити трансформацію структури світової економічної системи та прискорення процесів економічної те грації (у регіональному та глобальному вимірах).

Суттєві соціально-економічні та політичні зміни, що відбувалися в Україні за роки незалежності, і задачі переходу до сталого економічного зростання потребу-

ють більш виваженого та обгрунтованого підходу до оцінки змісту і перспектив структури промислового комплексу України.

Особливістю сучасного етапу розвитку промисловості України є те, що кількісне зростання показників, яке спостерігається протягом останніх років, не супроводжується відповідним якісним поліпшенням структурних характеристик. Структура промислового виробництва України за роки незалежності стала більш розбалансованою: частка базових галузей із переважанням енерго- і матеріаломістких виробництв збільшилася в рази, питома вага соціально-орієнтованих і високо-технологічних галузей скоротилася майже в двічі. Отже, як зазначено в Стратегії економічного і соціального розвитку України економіки (2004—2015 рр.) "Шляхом Європейської інтеграції", розбалансованість промислового комплексу залишається на сьогодні найуразливішим місцем української економіки [10, с. 30].

Високий ступінь залежності вітчизни від зовнішньоекономічних чинників, нестача внутрішніх джерел зростання обумовлюють необхідність формування надійного фундаменту подальшого сталого розвитку, що може бути створений шляхом докорінної структурної перебудови промислового комплексу країни.

Потребують вдосконалення механізми трансформацій промисловості в умовах сучасних системних перетворень, зокрема державного регулювання. Оскільки питання регулювання структурних трансформацій у промисловості тісно пов'язані з проблемами розробки загальнонаціонально довгострокової програми реформ, що на сьогоднішній день остаточно не розв'язані, своєчасною є розробка концептуального підходу до формування стратегії структурних перетворень промисловості, а також розробка відповідного організаційно економічного механізму її реалізації.

Перехід до ринкових відносин супроводжувався суттєвими змінами в структурі промислового виробництва. Накопичений ще до початку реформ структурний дисбаланс, розрив традиційних господарських зв'язків, втрата керованості економічними процесами, неефективна приватизація, недостатня увага до впровадження адекватних ринкових методів і інструментів управління на всіх рівнях призвели на першому етапі реформ до обвального спаду промислового виробництва, наслідки якого не переборені повною мірою дотепер. Перехід до ринкових реформ в Україні ознаменувався різким погіршенням не тільки об'ємних, але і структурних характеристик промислового комплексу [3].

Структурні трансформації промислового комплексу України носили характер стихійних регресивних зрушень, що мали найбільшу швидкість і інтенсивність на першому етапі реформи.

За роки масштабної трансформації держави економіки (1994—2017 рр.) у промисловому секторі відбулися значні зрушення. Однак він залишається достатньо ваговим у господарській системі: у 2003 році частка промисловості склала у загальноекономічних показниках випуску товарів і послуг та валової додатної вартості (ВДВ) відповідно 50,0 та 2,3% (у 1994 р. відповідно 493 та 36%). Нагадаємо що відбулися певні зміни у методології статистичного обліку [3].

Структурні процеси в економіці мають досить багато аспектів. У цьому розділі роботи висвітлені лише найактуальніші проблемні сфери, де в першочерговому порядку мають бути сконцентровані управлінські зусилля держави.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед пріоритетів, які необхідно реалізувати для досягнення відчутних структурних зрушень, слід виділити такі:

— удосконалення механізмів державного регулювання структурних трансформацій на основі системного і комплексного застосування макроекономічних, організаційно-регуляторних, правових та соціально-психологічних інструментів у межах науково обгрунтованої державної програми структурної перебудови;

— посилення взаємодії центру та регіонів у формуванні та реалізації загальнонаціональної структурної політики;

— комплексне стимулювання і підтримка інноваційної діяльності на усіх рівнях (підприємство, галузі, регіон, економіка в цілому) з використанням міжнародно визнаних форм, методів і інструментів, і насамперед шляхом прискореного розвитку відповідного законодавства та його безумовного дотримання;

— активне формування вертикально інтегрованих промислових структур, здатних виступати ядром національних ТНК та реалізовувати глобальні економічні стратегії;

— суттєве вдосконалення умов кредитно-банківської діяльності через запровадження адекватних інституційних та економічних механізмів, а також розширення можливості фондового ринку у цій сфері з метою створення належної фінансово-інвестиційної підтримки структурних програм;

— подолання дисбалансу між розвитком зовнішньої торгівлі та внутрішнього ринку через нарощування потенціалу останнього в інтересах зміцнення сталості найважливіших структурних характеристик;

— орієнтація структурних програм на реалізацію сучасних екологічних норм;

— поліпшення галузевої структури зайнятості у промисловості на основі підвищення її ефективності, збалансування попиту пропозиції на ринку праці, розвитку високотехнологічних виробництв.

Література:

1. Беляев О.О. Економічна політика: навч. посіб. / О.О. Беляев, А.С. Бебело, М.Л. Діба. — К.: КНЕУ, 2004. — 287 с.
2. Гринів Л.С. Національна економіка: навч. посіб. / Л.С. Гринів, М.В. Кічурчак. — Львів: "Магнолія 2006", 2008 — 464 с.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Економіка зарубіжних країн: навч. посіб. / За ред. Ю.Г.Козака, В.В.Ковалевського, В.М. Осипова. — 3-тє вид. перерб. і доп. — К.: ЦНЛ, 2007. — 544 с.

5. Коломицева О.В. Економічний зміст структурних зрушень та їх вплив на стабільність розвитку економіки / О.В. Коломицева // Збірник наукових праць ЧДТУ. Сер.: Економічні науки. — Вип. 22. — 2009. — С. 160—164.

6. Пирог О.В. Адаптація структури національної економіки України до вимог постіндустріального суспільства / О.В. Пирог // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2011. — № 698. — С. 93—103.

7. Структурні зміни у промисловості України: стан та пріоритетні напрямки: монографія / О.І. Амоша, Ю.В. Макогон, Л.О. Збаразька та ін. / НАН України. Ін-т. економіки промисловості. — Донецьк, 2004. — 180 с.

8. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України: навч. посіб. / С.І. Соколенко. — К.: Логос, 1999. — 652 с.

9. Чайка Ю.М. Дослідження взаємозв'язків складових структури національної економіки (на прикладі аналізу галузевої структури) / Ю.М. Чайка // Вісн. Криворіз. екон. ін-ту КНЕУ. — 2009 — № 2 (18). — С. 12—21.

10. Шляхом європейської інтеграції: стратегія економічного і соціального розвитку України (2004—2015 рр.) // Економіст. — 2004. — № 5. — С. 29—45.

References:

1. Beliaev O.O. (2004), *Ekonomichna polityka* [Economic policy], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Hryniv L.S. (2008), *Natsional'na ekonomika* [National economy], Mahnoliia 2006, Lviv, Ukraine.
3. State Statistics Service of Ukraine (2017), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 Oct 2017).
4. Kozak, Yu.H. Kovalevs'kyj, V.V. and Osypova, V.M. (2007), *Ekonomika zarubizhnykh krain* [Economy of foreign countries], TsNL, Kyiv, Ukraine.
5. Kolomytseva, O.V. (2009), "The economic content of structural shifts and their impact on the stability of economic development", *Zbirnyk naukovykh prats' ChDTU. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 22, pp. 160—164.
6. Pyroh, O.V. (2011), "Adaptation of the structure of the national economy of Ukraine to the requirements of the postindustrial society", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnikha"*, vol. 698, pp. 93—103.
7. Amosha, O.I. Makohon, Yu.V. and Zbaraz'ka, L.O. (2004), *Strukturni zminy u promyslovosti Ukrainy: stan ta priorytetni napriamky* [Structural Changes in Ukrainian Industry: Status and Priority Areas], NAN Ukraine. In-t. ekonomiky promyslovosti, Donetsk, Ukraine.
8. Sokolenko, S.I. (1999), *Hlobalizatsiia i ekonomika Ukrainy* [Globalization and the economy of Ukraine], Lohos, Kyiv, Ukraine.
9. Chajka, Yu.M. (2009), "Investigation of the interconnections of the components of the structure of the national economy (for example, the analysis of the sectoral structure)", *Visn. Kryvoriz. ekon. in-tu KNEU*, vol. 2 (18), pp. 12—21.
10. *Economist* (2004), "Through European integration: the strategy of economic and social development of Ukraine (2004—2015)", *Economist*, vol. 5, pp. 29—45. *Стаття надійшла до редакції 25.10.2017 р.*